HERONTDEKTE HISTORISCHE KLASSIEKERS

DE INTRIGANTEN CLUB

M.J.F. ROBIJNS

HOE RADICALE PERSMUSKIETEN WILLEM II CHANTEERDEN EN DE DEMOCRATIE OP WEG HIELPEN

Een historische *MUST HAVE*

UITGEVERIJ OMNIBOEK & HISTORISCH NIEUWSBLAD
HERONTDEKTE HISTORISCHE KLASSIEKERS

DE INTRIGANTEN CLUB

M.J.F. ROBIJNS

Omniboek
Historisch NIEUWSBLAD

www.historischnieuwsblad.nl; www.omniboek.nl

Oorspronkelijke titel: *Radicalen in Nederland (1840-1851)*
Oorspronkelijke uitgave: Universitaire Pers Leiden, 1967
Copyright voor het Nederlandse taalgebied © Erven dr. M.J.F. Robijns en Veen Media, Amsterdam 2015

Deze uitgave is een bewerkte versie van het eerder in de 'Leidse historische reeks' verschenen boek en proefschrift onder de titel Radicalen in Nederland (1840-1851). De rechten van de bewerking berusten bij Historisch Nieuwsblad, Amsterdam.

De Franse en Engelse citaten zijn vertaald door Maaike Joenje. Behalve enkele vertaalde zinnen in de lopende tekst, zijn de Franse citaten aangegeven met * en de Engelse met **.

Ontwerp omslag: KochxBos
Opmaak binnenwerk: Twin Media bv

ISBN 9789401906814
NUR 680

All rights reserved.

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

1
De radicalen beginnen zich te roeren

Oppositie en strijd om de troon

Zoals hiervoor is geconstateerd, heersten er in het begin van 1840 ontevredenheid over de resultaten van het regeringsbeleid in de afgelopen jaren en bezorgdheid over de toestand van onze financiën. De groeiende oppositie uitte zich in ongunstige perscommentaren op de voorstellen die de regering in december 1839 had ingediend tot wijziging van de grondwet. Deze grondwetswijziging was noodzakelijk geworden door de afscheiding van België, maar uit de voorstellen bleek wel dat de regering afkerig was van ingrijpende veranderingen.

Hoewel de kritiek op de houding van de regering luider werd, was het aantal politiek geïnteresseerden nog steeds beperkt en vond men maar weinig echte oppositiebladen. Het krachtigst uitten zich de Haagse advocaat mr. Dirk Donker Curtius en zijn volgelingen, in het bijzonder in de *Arnhemsche Courant*, de *Vlissingsche Courant* en de *Kamper Courant*. Enkele rooms-katholieke bladen, namelijk de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* en de *Noord-Brabander*, sloten zich bij deze oppositie aan. Het belangrijkste onafhankelijke orgaan, het *Algemeen Handelsblad*, door de bekende Jacob Willem van den Biesen geleid, drukte zich in het begin van 1840 nog zo gematigd uit dat het door de *Arnhemsche Courant* een 'ministerieel' blad werd genoemd en bij deze oppositiepers dus weinig waardering genoot.[1]

Dirk Donker Curtius had als jong advocaat reeds de aandacht getrokken toen hij zich door een avontuurlijke vlucht aan zijn dienst bij de garde d'honneur van Napoleon wist te onttrekken. In later jaren kwam hij onder de invloed van de Franse liberale denkbeelden en van 1830 tot 1832 leidde hij een liberaal weekblad, *De Standaard*, waarin hij reeds op ministeriële verantwoordelijkheid en rechtstreekse verkiezingen aandrong. Een medestander van hem was in die dagen mr. Floris Adriaan van Hall, die dezelfde denkbeelden in *De Noordstar* verdedigde. In de eerste jaren na 1830, toen het overgrote deel van het Nederlandse volk zich in het conflict met België om zijn koning schaarde en liberalen zowel als rooms-katholieken van Belgisch-gezindheid werden verdacht, vonden de opvattingen van Donker Curtius en Van Hall geen bijval. De uitgave van *De Standaard* en *De Noordstar* kon dan ook niet lang voortgezet worden.

Pas aan het eind van 1837 tekende zich een kentering in de openbare mening af. In dat jaar werd mr. Th.M. Roest van Limburg redacteur van de *Arnhemsche Courant* en deze toonde zich een overtuigd aanhanger van het liberalisme. In zijn brochure *Liberalismus* wees hij zowel de onbeperkte monarchie als de volledige democratie af, maar verdedigde hij krachtig het 'constitutionalismus', de constitutionele monarchie:

> 'Geene wetten toch zonder handhaver, en indien de Vorsten die handhavers zijn willen, waarom zou men ze dwingen heen te gaan? De hoogstmogelijke vrijheid immers is bestaanbaar met de volksvertegenwoordigende grondwettig-vorstelijke regering; want de vrijheid van allen, en zelfs, zoo men wil, de regering van allen, is slechts te vinden onder de regering der wet [...]'

Deze uitspraak was geheel in overeenstemming met de opvattingen van Donker Curtius, die in de handhaving van de monarchie de beste waarborg zag voor de handhaving van de burgerlijke vrijheden.

In de jaren die onmiddellijk aan 1840 voorafgingen, werd de *Arnhemsche Courant* als de spreekbuis van Donker Curtius beschouwd en aan het eind van 1839 begon deze ook artikelen te sturen naar de

Vlissingsche Courant, die toen geredigeerd werd door F. van Sorge. De denkbeelden van Donker Curtius leren we in het bijzonder kennen uit enige brochures die hij in 1839 en 1840 publiceerde. Hij wenste enerzijds een constitutioneel koningschap dat een centrale plaats in ons staatsbestel moest innemen, waardoor oligarchische intriges verhinderd konden worden, anderzijds moesten de bevoegdheden van de Staten-Generaal zodanig worden dat machtsoverschrijding door de regering voorkomen werd. Daarom eiste hij een scherpere omschrijving van de ministeriële verantwoordelijkheid. Een in de Tweede Kamer ingediende motie van wantrouwen tegen het beleid van een minister moest volgens hem de vorm hebben van een wetsvoorstel. Was dit aangenomen, dan moest de minister aftreden en werd de Kamer ontbonden. Als de nieuwgekozen Kamer deze 'wet van wantrouwen' handhaafde, was het hele ministerie verplicht zijn ontslag in te dienen.

Om de Staten-Generaal een werkelijke volksvertegenwoordiging te laten zijn, moest:

> 'aan elk, bij wien men eenige kennis kan vooronderstellen, een onmiddellijk kiesregt worden gegeven, en door herkiezingen eene censuur op het gedrag der gekozenen worden uitgeoefend.'

Er werden dus rechtstreekse verkiezingen verlangd, maar voor het uitoefenen van het kiesrecht werd 'eenige kennis' bij de kiezer gevergd. Wat men hieronder verstaan moest, werd door de medestander van Donker Curtius, Roest van Limburg, duidelijk geformuleerd. Volgens hem moesten kiesgerechtigd zijn:

> 'Niet bij uitsluiting de hooge standen, de weinige edelen en renteniers of landheeren, evenmin als bij voorkeur de veel talrijker behoeftigen en handwerkers; maar al diegenen welke men, naar hunnen stand, bezitting of werkzaamheden te oordeelen, geene opgeklaarde denkbeelden, geenen beredeneerden wil ontzeggen kan.'

Op grond hiervan wilde hij kiesrecht geven aan hen die een academische titel hadden of in de directe belastingen (de patentbelasting daaronder begrepen) aangeslagen waren voor een bedrag dat, afhankelijk van de provincie, varieerde van ƒ 50,- tot ƒ 200,-. Terecht merkte de *Arnhemsche Courant* in een bespreking van deze voorstellen op:

> 'Gelijk men ziet is het dus geene geringe quota in de belastingen, die hier het kiesregt geven zou; het geldt hier slechts gezeten en beschaafde burgers, die allen belang hebben bij de rust en welvaart; geenszins nog ingezetenen uit de klasse, welke *Handelsblad* en *Avondbode* minachtend *volk* noemen, en als zoo woelziek en gevaarlijk voorstellen.'

Hieruit blijkt dat de aanhangers van Donker Curtius, de constitutionelen, die door Van den Biesen in zijn memorandum voor de Prins van Oranje ultraliberalen werden genoemd en aan wier koningsgezindheid hij ten onrechte twijfelde, in de eerste plaats opkwamen voor de belangen van de welvarende en ontwikkelde burgerij, die nu langzamerhand medezeggenschap in het staatsbestuur ging opeisen.

Dat deze constitutionelen geen aanhangers waren van de in het buitenland verkondigde democratische denkbeelden werd in de *Arnhemsche Courant* zeer duidelijk uitgesproken:

> 'Buitendien houde men in het oog, dat Mr. Roest van Limburg niet voorstaat wat men gewoonlijk de souvereiniteit des volks noemt, hij begeert geenszins de regering der massa, niet de oppermagt der meerderheid als zoodanig; maar gelijk hij althans herhaaldelijk zegt; de regering van het nationale verstand.'

Later kwam de *Arnhemsche Courant* hier nog op terug:

> 'Wij begeeren geenszins democratie of souvereiniteit van het volk; verre vandaar; de democratie, indien zij in Nederland te duchten ware, zou ons onder hare tegenstanders tellen, evenals de autocratie ons onder hare tegenstanders telt.'

In katholieke kringen begon men toen reeds over samenwerking met de liberalen te denken. De bejaarde katholieke leider Le Sage ten Broek drukte zich in de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* echter veel radicaler uit dan de *Arnhemsche Courant*. Hij verlangde reeds algemeen stemrecht, omdat ieder systeem van uitsluiting onrechtvaardig was en in strijd kwam met het beginsel dat alle mensen gelijk zijn voor de wet. Deze nog op zichzelf staande uiting van katholiek radicalisme vormde geen beletsel voor een nauwer samengaan van katholieken en constitutionelen en zo ontstond er in het midden van 1840 een vorm van samenwerking tussen de *Arnhemsche Courant* en de door dr. J.J.F. Wap geleide *Noord-Brabander*. 'Van harte reiken wij Arnhem de broederhand onder de Leus van Orde en Regt', stond er in het katholieke blad te lezen.

Hoewel de constitutionele 'partij' dus, ondanks de dikwijls scherpe toon in haar bladen, toch in wezen tamelijk gematigd was, liet haar leider Donker Curtius in twee andere opzichten een radicaler geluid horen. In de eerste plaats toonde hij zich een krachtig voorvechter van de drukpersvrijheid. In 1839 verdedigde hij de uitgever van de *Arnhemsche Courant*, C.A. Thieme, die in een drukpersproces verwikkeld was, voor de Hoge Raad en sprak toen de woorden, die op vele tijdgenoten een diepe indruk maakten:

> 'De drukpers is de Koningin der aarde; wie haren scepter wil verbreken, zal door haar verbroken worden; zij alleen heeft het licht in de duisternis voor allen ontstoken en zal ook de nevelen, welke het aardrijk nog dekken, verdrijven.'

Op deze uitspraak zou men zich in de volgende jaren dikwijls beroepen als het erom ging de drukpersvrijheid, die meer in naam dan in werkelijkheid bestond, te verdedigen.

Nog radicaler was zijn uitspraak dat de koning zich bij de grondwetswijziging niet tot de Staten-Generaal moest richten, waarvan niet te verwachten was dat zij aan een ingrijpende verandering zouden medewerken, maar een nationale vergadering tot dit doel moest bijeenroepen. Hier kwam een gedachte naar voren die in de volgende

jaren in radicale kringen veel aanhang zou vinden. De koning moest zich rechtstreeks tot zijn volk wenden en buiten de conservatieve en oligarchische machthebbers om de gewenste hervormingen tot stand brengen. Willem II heeft in 1848 tot op zekere hoogte aan deze wens gevolg gegeven.

Deze denkbeelden werden in 1840 nog slechts door weinigen gedeeld en waren dus niet het verenigingspunt voor de velen die ontevreden waren over het beleid van Willem I. Dit zou echter wel gevonden worden in een feit uit het privéleven van de koning, namelijk diens voorgenomen huwelijk met de Belgische gravin Henriëtte d'Oultremont. Van dit huwelijksplan was voor het eerst iets uitgelekt in oktober 1839 en de commentaren hierop waren tot in de naaste omgeving van de koning ongunstig. Toch zou de beweging tegen het huwelijk niet zo'n omvang hebben aangenomen als het vuurtje niet was aangestookt door een groepje intriganten die tot de Prins van Oranje in nauwe betrekking stonden. De kroonprins had eigenlijk gedurende de gehele regering van zijn vader oppositie gevoerd tegen diens politiek en was daarbij verschillende malen in situaties geraakt die zeer compromitterend voor hem waren. Van de vorst, die nog in 1840 zijn vader als Willem II zou opvolgen, worden in het algemeen de volgende karaktertrekken naar voren gebracht: zijn impulsiviteit en gemakkelijke beïnvloedbaarheid, waardoor hij zeer verschilde van zijn strakke, gesloten en koppig doorzettende vader; zijn onverschrokkenheid en doortastendheid op het slagveld en daartegenover zijn onzekerheid en wankelmoedigheid in persoonlijke aangelegenheden en staatszaken. Verder wordt er gewezen op zijn grote belangstelling voor kunst, zijn voorliefde voor praal en schitterend vertoon, maar vooral op zijn grote goedhartigheid, waarvan zo dikwijls misbruik gemaakt werd. Zijn tijdgenoten bewonderden de held van Quatre-Bras en Waterloo en niemand, die met hem in aanraking kwam, kon zich onttrekken aan zijn grote persoonlijke charme.

Daarnaast werd er echter veel gefluisterd over zijn privéleven, waarop door sommige oppositieorganen in later jaren nauwelijks verhulde toespelingen werden gemaakt.[2] Hierdoor werd het aanzien van de prins zeer geschaad, zodat het bijvoorbeeld mogelijk was dat

nog twintig jaar na de beruchte diefstal van de juwelen van Anna Paulowna (1829) voortgeborduurd werd op het aandeel dat haar echtgenoot in deze ongelukkige affaire gehad zou hebben. Toch krijgen we de indruk dat zijn positieve eigenschappen het bij zijn tijdgenoten verre wonnen van zijn minder gunstige; het beeld bleef van de ridderlijke, goedhartige vorst, die zelfs voor zijn minste onderdaan een goed woord en een milde gift overhad.[3] Nu de persoonlijkheid van Willem II alleen nog gekend kan worden uit de voorhanden schriftelijke gegevens, is men meer geneigd om te wijzen op de donkere kant van zijn leven en zijn omgang met verdachte figuren.[4] Zo'n figuur is ongetwijfeld jhr. Regnerus Livius van Andringa de Kempenaer geweest. Van Andringa de Kempenaer was een man met bepaalde kwaliteiten – zo had hij wegens betoonde moed als officier de Militaire Willemsorde verkregen – maar door zijn onbeheerstheid en losbandig gedrag stond hij ongunstig bekend. Wegens een conflict met zijn chef, kolonel Ledel, had hij ontslag uit de dienst gevraagd, maar dit was hem verleend zonder de toevoeging 'eervol'. Enige jaren later ging hij niettemin weer als eerste luitenant naar Oost-Indië, waar hij vóór 1830 ook geruime tijd dienst had gedaan en in de Java-oorlog had meegevochten. Hoewel hij dus weer als officier in dienst getreden was, had hij zijn volledige rehabilitatie niet kunnen verkrijgen. Tot dit doel drong hij zich na zijn terugkeer in Nederland aan de Prins van Oranje op, op wie hij spoedig grote invloed kreeg.[5] Van Andringa de Kempenaer beschikte over een vorm van brutaliteit die op veel mensen de indruk maakte van openhartigheid en betrouwbaarheid. Klaarblijkelijk was de prins deze mening ook toegedaan, getuige uitlatingen als: 'Kempenaer, jij moet bij mij blijven; jij moet me de waarheid zeggen en je moet me niet ontzien!' en, na vrijmoedige uitingen van Van Andringa de Kempenaer: 'Dat ben ik van jou al lang gewend, ga jij je gang maar, Kempenaer.'

Aan het eind van 1839 zond de prins Van Andringa de Kempenaer naar Amsterdam, Arnhem, Groningen en Leeuwarden 'om', zoals deze het zelf uitdrukte, 'den geest van verzet der ingezetenen te peilen, met betrekking tot het geprojecteerde huwelijk van den toenmaligen koning.' Hij begon nu met vele personen in den lande, onder

wie ook journalisten, relaties aan te knopen. Deze actie bereikte een hoogtepunt in maart 1840; er ontstond toen een nauwe samenwerking tussen Van Andringa de Kempenaer en Van den Biesen, die tot gevolg had dat het *Handelsblad* een openlijke campagne tegen het huwelijksplan begon. De toch al grote ontevredenheid werd hierdoor zo aangewakkerd, dat de koning bekendmaakte dat hij van zijn plannen afzag.

Hiermee was de actie echter niet ten einde. Op 23 en 30 april 1840 zond Van den Biesen twee uitvoerige memoranda aan de Prins van Oranje, waarin hij de toestand van het land zeer pessimistisch bekeek en als zijn mening te kennen gaf dat men een herhaling op kleiner schaal beleefde van de gebeurtenissen in 1829 en 1830, evenwel met dit verschil, dat toen de macht van de regering groot was, terwijl deze nu over een zeer geringe aanhang beschikte.

> 'Als eene eerste en voorname oorzaak van den toestand, waarin wij ons bevinden, beschouw ik, Doorluchtigst Prins, de weinige gezindheid, die er van de vestiging des rijks af, bij de Regering heeft bestaan, om den waren liberalen weg te bewandelen, dien de grondwet haar had aangewezen, welke in den geest der grondwet lag, de bedoeling harer opstellers was, en die bovenal met het verlangen en den wensch der natie hadde gestrookt. Op de meeste punten werden de grondwettelijke voorschriften bekrompen uitgelegd, de geest miskend, of wel werd daaraan eene geheel tegenover gestelde uitlegging gegeven.'

Na 1830 had de regering volgens Van den Biesen van de strijd tegen de Belgen gebruikgemaakt om zich een vrijwel absolute macht toe te eigenen.

Op deze manier werd bij de prins de overtuiging gewekt dat troonsafstand van zijn vader voor het behoud der monarchie noodzakelijk was. Van den Biesen kreeg dan ook opdracht met zijn actie door te gaan.

> 'Omstreeks dezen tijd werd ik opnieuw door den Heer de Kempenaer, met wien ik sedert eenige maanden in zeer naauwe vriendschappelijke

> kennis was geraakt, gelijk uit het eerste deel dezer herinneringen blijkt (op inspiratie van Z.K.H. den Prins van Oranje) verzocht en aangespoord om met allen ijver en kracht voort te gaan, en het *Handelsblad* in opgemelden geest te doen werkzaam zijn.'

Er verschenen artikelen tegen de regeringspolitiek en van 15 tot en met 18 juni werden de slagen bij Quatre-Bras en Waterloo in het *Handelsblad* herdacht op een zodanige wijze dat de indruk werd gewekt dat de prins de redder uit de tegenwoordige moeilijkheden zou kunnen zijn. Voor zijn optreden werd Van den Biesen uit naam van de prins door Van Andringa de Kempenaer zeer hartelijk bedankt.[6]

Het is dus wel duidelijk dat het *Handelsblad*, het grootste dagblad van Nederland, dat volgens De Bosch Kemper in die dagen het zuiverst de opinie van de welgestelde burgerij weergaf, de leiding heeft gehad in de actie die de troonsafstand van Willem I beoogde, en wel in nauwe samenwerking met Van Andringa de Kempenaer en in overleg met de Prins van Oranje.

Van Andringa de Kempenaer speelde echter dubbel spel, want in april 1840 richtte hij enige brieven aan de koning zelf, onmiddellijk dus nadat deze bekend had gemaakt dat zijn voorgenomen huwelijk niet doorging. Hoewel Van Andringa de Kempenaer er zich op liet voorstaan dat het opgeven van het huwelijksplan het resultaat was van zijn optreden, moest het toch een streep door zijn rekening geweest zijn, want de abdicatie werd hierdoor minder waarschijnlijk. Daarom deed hij nog een poging om de gunst van de koning te winnen. Op 1 april 1840 schreef hij:

> 'Door trouwe gevoelens gedreven, en als zoodanig bij alle gelegenheid zullende handelen kan een blijk van Uwer Majesteits vergeving dan wanneer ik Uwer Majesteits Hooge Staatsbeambten te scherp mogt hebben geschreven in de gegevene oogenblik niet dan bemoedigend zijn, en veel bittere dagen en smartelijk leed doen vergeten. Ik voeg hier de zeer eerbiedige verzekering bij, dat eene stipte en eerlijke geheimhouding alle mijne berigten aan Uwe Majesteit zal kenmerken.'

Op 2 april drukte hij zich nog duidelijker uit:

> 'Ik stel altoos mijn persoon en leven ter beschikking van Uwe Majesteit, die mij toch wel in volle waarde zal beoordeelen, daar ik toch wel in het vijandelijke kamp moest doordringen, en mij nog als zoodanig moet gedragen, om iets van de vijand te weet te komen.'[7]

Hij had hiermee echter niet het minste succes en is toen krachtig met zijn actie tegen de koning doorgegaan.[8]

Er is van een perssamenzwering tegen koning Willem I gesproken, waaraan, behalve het *Handelsblad*, de *Noord-Brabander*, de *Arnhemsche Courant* en de hierna te bespreken *Tolk der Vrijheid* meegedaan zouden hebben.[9] Zoals we gezien hebben, heeft Van Andringa de Kempenaer inderdaad zijn best gedaan om de Nederlandse publieke opinie door de pers in beweging te brengen. Het merkwaardige is nu echter dat de uitingen van de voornaamste oppositiebladen weinig stroken met de opvatting van een perssamenzwering. Op 24 maart 1840 verscheen er van de hand van Wap een uiterst fel artikel in de *Noord-Brabander*, getiteld 'Aan de Katholijke helft der Nederlandsche Natie', waarin de katholieken tot actie werden aangespoord om aan hun achteruitzetting een einde te maken. Hoewel hier scherpe kritiek uitgeoefend werd op het onder Willem I gevoerde beleid ten aanzien van de katholieken, had de schrijver toch geen bezwaar tegen het huwelijk als zodanig. Integendeel, het werd volgens hem thans tijd voor de katholieken om te verklaren:

> 'dat gij het regerend Stamhuis beter weet te eerbiedigen, dan het *protestantismus* in deze oogenblikken, tot zijne eeuwige schande, bewijst; dat gij zeer goed weet, hoe die thans niet langer verkropte religiehaat, welke het nu den koning gaat toedragen, de leus geweest is, waaronder men het gouvernement, ten spijt en nadeele der Katholijken (maar altijd onder schijn van *Vrijheid* en *Verdraagzaamheid)* XXV jaar lang heeft weten te leiden [...]'

De Oranjegezindheid van het katholieke volksdeel werd hoger geschat dan die van de protestanten, want:

> ' [...] de koning met zijn huis zal nu kunnen leeren, wie hem met der daad bemint, het tot allen moedwil leidende predestinatiestelsel der nijdige Protestantsche kerk, of de ja, langmoediglijdende en tot den dood toe verduldige, maar altijd fiere en onwankelbare leer der Catholiciteit.'

Evenmin als Wap in de *Noord-Brabander* verzette de redactie van de *Arnhemsche Courant* zich tegen het huwelijk van de koning. Zij keerde zich in verschillende artikelen juist tegen het *Handelsblad*, door haar het 'Kwezel-Handelsblad' genoemd, dat de vrijheid van drukpers misbruikte om het volk te misleiden. Op 3 maart gaf het blad als zijn mening te kennen:

> 'De grootste tegenstanders van dit huwelijk zijn de vrienden van het monopolie van verkiezing; die lieden zijn in staat om aan al wat van hen afhangt de gevolgen van dit huwelijk met de zwartste kleuren af te schilderen; wij raden alle vrienden van vrijheid hiertegen op hunne hoede te zijn. De Koning is de eerste ambtenaar van de staat; de troonopvolging is verzekerd; het huwelijk van dien eersten ambtenaar kan daarop geen invloed hebben; het is dus eene zaak, welke de natie niet raakt, waarin de koning vrij behoort te zijn, evenals elk zijner onderdanen. Het eenige, wat dit huwelijk leert, is, dat de koningen slechts menschen zijn; en het goed, dat het zal stichten, zal zijn, dat die godslasterende afgoderij, welke sommigen uit het slijk, waarin zij te huis hooren, pleegden, zal ophouden of met verachting zal worden aangezien.'

In een artikel van 15 maart stonden eveneens onvriendelijke woorden aan het adres van 'dat verachtelijke logenblad, het *Handelsblad* genaamd', en werd als parool uitgegeven: eerbiedig 's konings keus!

We mogen hieruit concluderen dat Van Andringa de Kempenaer bij zijn pogingen om tegen het huwelijksplan van de koning een eenheidsfront te vormen, juist bij de constitutionelen en hun vrienden onder de katholieken geen succes heeft gehad. Maar wel was de situatie in het voorjaar van 1840 zó geworden dat de betrekkelijk weinigen die het bewind van Willem I openlijk op principiële gronden bestreden, nu medestanders kregen in de velen die zich tot nog toe van

oppositie hadden onthouden, maar die door de actie tegen het huwelijksplan van de koning in beweging waren gebracht.[10]

De hierdoor ontstane spanning werd nog vermeerderd door het verschijnen van een nieuw blad in Groningen, *De Tolk der Vrijheid*, onder leiding van Eillert Meeter. Van Andringa de Kempenaer had zich ingespannen om hem in de campagne tegen Willem I te betrekken; belangrijker is echter dat Meeter de eerste dagbladschrijver was die democratische denkbeelden in ons land propageerde. Dat juist Groningen een centrum van hevige oppositie werd, was een gevolg van de bijzondere gesteldheid van deze provincie, waarop we nu nader in zullen gaan.

Het Groningse radicalisme

In de provincie Groningen bestond omstreeks 1840 een meer algemeen verbreide politieke belangstelling dan in andere delen van ons land. Dit kwam doordat zich hier in sterkere mate dan elders een welvarende en zelfbewuste boerenstand had gevormd. Veranderingen in de agrarische situatie gedurende de achttiende eeuw hadden deze ontwikkeling in sterke mate bevorderd. Tot omstreeks 1760 was op het Hogeland en in het Oldambt de veeteelt de voornaamste bron van bestaan geweest. De veepest, die verschillende malen had geheerst, had de veehouderij evenwel zo riskant gemaakt dat de boeren in de tweede helft van de achttiende eeuw tot de graanbouw overgingen. Hoewel hiervoor ingrijpende maatregelen nodig waren en een intensievere bemaling moest plaatsvinden om het grondwaterpeil te doen dalen, bleek het vruchtbare land zo geschikt voor de graanbouw dat de welvaart met sprongen steeg en de positie van de boeren in het begin van de negentiende eeuw reeds totaal anders was dan een halve eeuw vroeger. In één opzicht was deze al lang veel gunstiger dan in het overige Nederland. Door het zogenaamde beklemrecht, een vorm van niet-opzegbare erfpacht, waarbij de eens vastgestelde pachtsom niet meer verhoogd kon worden, was de Groninger pachtboer, in het bijzonder in de hierboven genoemde delen van Groningen, er niet alleen veel beter aan

toe dan de pachters in de andere provinciën, maar ook dan de eigenlijke eigenaars van de grond. In feite kon hij zich als de heer van zijn grond beschouwen.

In de Franse tijd hadden de Groningse boeren zeer goede jaren beleefd. Hiervan had de stad Groningen, als centrum van een bloeiende streek, eveneens voordeel gehad. In de periode van de inlijving was de bevolking van de stad niet onbelangrijk gestegen, in tegenstelling tot die van vele steden in Holland, waar de bevolking toen juist achteruitging.

Na de bevrijding had de landbouw wel tegenslagen ondervonden, vooral door de concurrentie van goedkoper Pruisisch en Russisch graan, maar de indruk blijft dat de Groningse boer rijker en zelfbewuster was dan zijn beroepsgenoten in Holland of Gelderland. Zo heerste er veel ontevredenheid over de invoering van de ridderschap na 1813, omdat men deze hier nooit gekend had. Wel hadden de 'jonkers' in de achttiende eeuw dikwijls een hoge toon aangeslagen en zich aan machtsmisbruik schuldig gemaakt, maar bepaalde standsvoorrechten hadden ze, althans officieel, niet bezeten en na de Franse overheersing waren de boeren niet meer van zins de suprematie van een nieuwe adel te verdragen.

In de stad zelf, die bloeide door de graanhandel en tevens het centrum van een belangrijke houthandel was, bevond zich een welvarende middenstand die zich verbonden voelde met het wel en wee van de boeren en eveneens afwijzend stond tegenover de Groningse aristocratie. In universitaire kringen werkte de patriottische geest nog sterk na en men kan wel zeggen dat in Groningen rationalistische denkbeelden over godsdienst en staat veel aanhang vonden. Intellectuelen, zoals doktoren, notarissen en advocaten, die met de boeren in relatie stonden, waren snel geneigd om hun partij te kiezen, of zelfs als hun leiders op te treden. Zo was hier een situatie ontstaan die in andere delen van ons land nog niet aangetroffen werd, namelijk dat liberaal voelende academici samengingen met een talrijke groep welvarende boeren die zich achteruitgezet voelde. Hierbij sloten zich ook leden van de Groningse burgerij aan, hoewel de stad minder in beweging kwam dan het platteland.

DE INTRIGANTEN CLUB gaat over het ontstaan van onze moderne staatsinrichting, over de relatie tussen pers en koning, over persvrijheid en de vroege journalistiek. Maar het staat vooral vol met vermakelijke intriges, politieke manipulaties, roddels en excentrieke persoonlijkheden.

In 1848 verandert koning Willem II in één nacht van conservatief in liberaal. Dat komt niet alleen door de revolutiegolf die Europa overspoelt. In Nederland strijdt een klein groepje radicale journalisten voor de rechten van het 'gewone volk'. Ze gaan in hun eisen voor democratisering veel verder dan de liberalen en gebruiken de pers als instrument. Ze deinzen er zelfs niet voor terug de koning te chanteren met zijn turbulente liefdesleven – maar accepteren met evenveel gemak zijn zwijggeld. Zo geeft een stel intriganten de Nederlandse democratie een zetje.

'Prachtig boek over deze opiniejournalisten van het eerste uur […] is ook een halve eeuw na verschijning nog steeds actueel, belangrijk en onderhoudend'
– Hans Renders, directeur Biografie Instituut

Dit is het eerste boek in de serie HERONTDEKTE HISTORISCHE KLASSIEKERS van Omniboek en *Historisch Nieuwsblad*: teruggevonden parels uit de historische literatuur.

ISBN 9789401906814 NUR 680
9 789401 906814 >

Omniboek
WWW.OMNIBOEK.NL

Historisch NIEUWSBLAD
WWW.HISTORISCHNIEUWSBLAD.NL